DOI: https://doi.org/10.64076/ap261026.03

Roman Kirin
State Organization “V. Mamutov Institute of Economic and Legal
Research of the National Academy of Sciences of Ukraine”, Kyiv, Ukraine
ORCID iD: 0000-0003-0089-4086

THE OBJECTIVE ASPECT OF THE VIOLATION OF THE SUBSOIL PROPERTY RIGHTS

Abstract. This article examines the characteristics of the objective aspect of violations of subsoil property rights. It is proposed that subsoil use permits in Ukraine be understood as a set of legal, technical, and environmental documents that grant a business entity the right to engage in the planned type of subsoil use provided for by subsoil legislation.
Keywords: objective element, administrative offense, subsoil resources, property rights, the Ukrainian people, unauthorized use, conclusion of agreements.

Роман Кірін
Державна установа "Інститут економіко-правових
досліджень імені В. К. Мамутова НАН України", Київ, Україна
ORCID iD: 0000-0003-0089-4086

ОБ’ЄКТИВНА СТОРОНА ПОРУШЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА НАДРА

Анотація. Розглянуто особливості об’єктивної сторони порушення права власності на надра. Дозвільну документацію на користування надрами в Україні запропоновано розуміти як комплекс правових, технічних та екологічних документів, які дають право суб'єкту господарювання здійснювати плановий вид користування надрами, передбачений законодавством про надра.
Ключові слова: об’єктивна сторона, адміністративне правопорушення, надра, право власності, Український народ, самовільне користування, укладення угод.

Постановка проблеми. Одним з об’єктивних ознак складу адміністративного правопорушення (далі – АП) традиційно вважається його об’єктивна сторона - система передбачених адміністративно-правовою нормою ознак, що характеризують зовнішню сторону АП. Вона включає в себе передусім такі ознаки, як: - саме протиправне діяння - дія чи бездіяльність (більшість АП скоюється у формі протиправного діяння); - шкідливі наслідки діяння; - причинний зв’язок між протиправним діянням та шкідливими наслідками, що наступили; - час, місце, умови, способи та засоби вчинення правопорушення. При цьому, саме протиправне діяння, як просте так і складне, є обов’язковою ознакою об’єктивної сторони, всі ж інші ознаки є факультативними [1, 2].

Чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КпАП) [3, ст. 47] передбачає відповідальність за порушення права державної власності на надра. Водночас, правове регулювання відносин у сфері

надрокористування в Україні ґрунтується на фундаментальному конституційному принципі, відповідно до якого надра є об’єктом права власності Українського народу [4]. Вказаний принцип підкреслює пріоритетність загальнодержавних інтересів над приватними у сфері надрокористування та вимагає від усіх суб’єктів неухильного дотримання законодавства [5, 6].

Відтак, дослідження об'єктивної сторони АП є надзвичайно важливим, оскільки вона відображає зовнішній вияв АП у реальному світі та слугує головною матеріальною підставою для притягнення особи до адміністративної відповідальності. Без чіткого встановлення ознак об'єктивної сторони неможливо законно та справедливо розібратися в юридичній справі, оскільки даний процес сприяє:

– правильній кваліфікації діяння - об'єктивна сторона дає змогу точно визначити, яку саме статтю КпАП було порушено, вона допомагає розмежувати схожі між собою проступки;

– визначенню підстав для відповідальності - відсутність ознак об'єктивної сторони (наприклад, самого факту протиправної дії чи бездіяльності) означає відсутність складу АП, що автоматично унеможливлює накладення будь-якого стягнення;

– розмежуванню проступку і злочину - саме через об'єктивну сторону (зокрема, через розмір завданої шкоди чи матеріальних збитків) найчастіше проводять межу між адміністративною та кримінальною відповідальністю;

– встановленню причинно-наслідкового зв'язку - у матеріальних складах АП важливо довести, що саме конкретна дія особи призвела до настання шкідливих наслідків;

– процесуальному значенню - з'ясування факультативних ознак об'єктивної сторони є обов'язковим для правильного заповнення протоколу, збору доказів і визначення підвідомчості справи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність дослідження АП проти власності Українського народу зумовлена її статусом матеріальної основи суверенітету держави, необхідністю захисту національних ресурсів в умовах правового режиму воєнного стану та потребами повоєнного відновлення України. Так, Н. Москалюк, розглядаючи поняття, види та національні особливості порушення права державної власності, зазначив, що у КпАП норми, розміщені у гл. 6, захищають право державної власності на рухомі та нерухомі об’єкти. Проте державна власність як безпосередній об’єкт посягання визначена, серед іншого, у ст. 47 "Порушення права державної власності на надра". Водночас це формулювання статей КпАП протирічить Конституції України, в якій визначено, що надра є об’єктами права власності Українського народу [7].

Слід звернути увагу, що у проєкті Кодексу про адміністративні проступки [8] АП у сфері природних ресурсів згруповані у приписах гл. 4 та відносно надр встановлюють відповідальність за: - незаконну експлуатацію природних ресурсів (самовільне користування надрами, ч. 2 ст. 195); - порушення закону про надра (ст. 208); - порушення правил проведення робіт щодо геологічного вивчення надр (ст. 209).

На думку адвокатів, надрокористування в Україні є однією з найбільш регуляторно складних сфер господарської діяльності. Воно поєднує дозвільні процедури, податкові та рентні зобов’язання, екологічні вимоги, державний контроль за стратегічними ресурсами та, в сучасних умовах, санкційні обмеження. Водночас це й сфера великих можливостей і не менших ризиків. Безумовно, Україна

потребує іноземних інвестицій у видобувну галузь, однак цей ринок вимагає довгострокового мислення, юридичної дисципліни та стратегічного підходу [9, 10].

Одним з ґрунтовних аналітичних матеріалів з обраного напряму є огляд практики Верховного Суду (далі – ВС), присвяченого надрам, як об'єкту права власності Українського народу [11]. Зокрема, ВС зазначив, що зважаючи на природну обмеженість надр як ресурсу, а також на необхідність контролювати належне дотримання надрокористувачами правових норм, законодавець передбачив складну дозвільну систему, значну кількість процедурних вимог і широкі контрольні повноваження уповноважених органів. Таке регулювання закономірно породжує численні юридичні спори - передусім щодо правомірності анулювання дозволів, тлумачення умов їх дії, відмов у продовженні строків, а також дотримання природоохоронного законодавства. До вказаного огляду увійшли 35 постанов ВС, які прийняті у період з 2018 по 2024 роки, та охоплюють собою умовні чотири групи спорів й правових позицій ВС.

Результати. Виходячи зі змісту ст. 47 КпАП об'єктивна сторона передбаченого в ній АП виражається у двох формах поведінки: - самовільному користуванні надрами; - укладенні угод, які в прямій чи прихованій формі порушують право державної власності на надра (формально-матеріальний склад).

Щодо першої, слід відмітити чинне розуміння та конкретизацію подібних дій на підзаконному рівні, як то - ці дії здійснюються [12]: а) як з видобувною (видобування корисних копалин, далі - ВКК) так і невидобувною (користування надрами, не пов'язане з ВКК) цілями; б) за відсутності діючої дозвільної документації, або з перевищенням встановлених лімітів видобування; в) у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, якщо таке користування заборонено законодавством; г) на тимчасово окупованих територіях в період, який визначається відповідно до Методики [12]; д) на інших територіях України в період збройної агресії РФ.

Так, у разі ВКК, документами, що дають право на проведення гірничих робіт, визнано [13, ст. 24; 14]: - спеціальний дозвіл на користування надрами; - акт про надання гірничого відводу (для гірничих об'єктів, розробка родовищ корисних копалин на яких здійснюється підземним способом); - технічний проект, затверджений і погоджений у встановленому порядку; - геолого-маркшейдерську, технічну та обліково-контрольну документацію (календарні плани розвитку гірничих робіт, проекти, паспорти, схеми).

При цьому, вся технічна документація повинна вестися відповідно до вимог правил безпеки, правил технічної експлуатації, єдиних правил безпеки при підривних роботах та інших нормативно-правових актів.

Окремим видом документу дозвільного характеру у сфері господарської діяльності, що передбачений законами України "Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності" [15] та "Про нафту і газ" [16], є спеціальний дозвіл на користування нафтогазоносними надрами. Подібна диференціація є наслідком переходу від традиційного "ресурсно-орієнтованого" розуміння підземного простору до сприйняття надр [17] як як інтегрованої, функціональної та живої частини єдиної екосистеми нашої планети.

Дозвільним екологічним документом, що дає право на певні види користування надрами, є висновок з оцінки впливу на довкілля. Його правовий режим встановлений Законом України "Про оцінку впливу на довкілля" [18], а необхідність наявності – приписами КпН.

У разі, якщо суб'єкт господарювання планує здійснювати певні види робіт підвищеної небезпеки (група А - буріння та експлуатація свердловин під час геологічного вивчення та розробки родовищ корисних копалин; будівництво, ремонт, експлуатація та ліквідація підземних споруд, не пов’язаних з видобутком корисних копалин; роботи з утворення і експлуатація відвалів гірничих порід, обкладання та скріплення укосів, бортів, уступів кар’єрів, підземна геологорозвідка, геолого-маркшейдерські роботи), то він зобов’язаний отримати відповідний дозвіл [19]. Крім того, надрокористувач, у разі потреби, повинен мати правовстановлюючі документи на земельну ділянку (договір оренди, сервітуту або акт власності на землю під гірничим відводом.

Варто відміти, що згідно із ст. 4 Кодексу України про надра (далі – КпН) [20] надра є виключною власністю Українського народу і надаються тільки у користування. Угоди або дії, які в прямій або прихованій формі порушують це право власності на надра, є недійсними. Народ здійснює право власності на надра через Верховну Раду України, Верховну Раду Автономної Республіки Крим і місцеві ради. З метою безпосередньої реалізації права власності народу на надра та для забезпечення економічних і соціальних інтересів громадян щодо прозорого використання та справедливого розподілу доходу від користування надрами громадяни України мають право на отримання відповідно до закону частини доходу державного бюджету від рентної плати за користування надрами для ВКК. Останнє положення КпН набирає чинності одночасно із введенням в дію закону про економічний паспорт.

Окремо зазначу, що історично користування надрами далеко не завжди вимагало державного чи королівського дозволу. Сучасна концепція, за якою держава володіє всіма підземними ресурсами та видає "спеціальні дозволи" (ліцензії), формувалася протягом століть. У минулому правовий статус надр кардинально змінювався залежно від епохи, правової системи та цінності самого ресурсу [21].

Отже, дозвільну документацію на користування надрами в Україні можна розглядати як комплекс правових, технічних та екологічних документів, які дають право суб'єкту господарювання здійснювати плановий вид користування надрами, передбачений ст. 14 КпН.

Базовим дозвільним документом є спеціальний дозвіл на користування надрами (далі - спецдозвіл), який видається Державною службою геології та надр України (далі - Держгеонадра). Невід’ємною частиною спецдозволу є угода про умови користування надрами, яка має містити характеристику ділянки надр та програму робіт, що оформлюються як додатки до угоди, які є її невід’ємною частиною, а також умови надрокористування. Форми спецдозволу, граничних економічно обґрунтованих строків виконання робіт на ділянці надр (з урахуванням геологічних особливостей), основних видів робіт та форм заяв у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, затверджені урядом [22], а примірні угоди про умови користування надрами – відомчим наказом [23].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право. Загальна частина: мультимед. навч. посіб. *Національна академія внутрішніх справ.* https://arm.navs.edu.ua/books/adm_pravo_zch/nm/lec12.html

2. Кірін, Р.С. (2013). Самовільне користування надрами: варіативність суб'єктів та об'єктивної сторони правопорушення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*, 7, 97-104. http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2013_7_16

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073-10

4. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

5. Ізвєков, В. (2025). Судова практика щодо права надрокористування: ключові тенденції та висновки. Pravo.ua. https://pravo.ua/sudova-praktyka-shchodo-prava-nadrokorystuvannia-kliuchovi-tendentsii-ta-vysnovky

6. Кірін, Р.С. (2011). Право видобування корисних копалин: монографія. Дніпропетровськ: ДВНЗ "Нац. гірн. ун-т", 219 с. ISBN 978-966-350-278-6

7. Москалюк, Н. (2020). Порушення права державної власності: поняття, види, національні особливості. *Юридичний вісник,* 3, 177-184. https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.1939

8. Проєкт Кодексу про адміністративні проступки № 11386 від 28.06.2024. https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44507

9. Трохимчук, О., & Гудій, В. (2026). Правовий режим надрокористування в Україні: можливості для інвесторів та ключові ризики. *Юридична газета.* https://yur-gazeta.com/publications/practice/ekologichne-pravo-turistichne-pravo/pravoviy-rezhim-nadrokoristuvannya-v-ukrayini-mozhlivosti-dlya-investoriv-ta-klyuchovi-riziki.html

10. Heyets, V.M., Ustymenko, V.A., & Kirin, R.S. (2023). The Innovation and Investment Paradigm of Acquiring Subsoil Use Rights in the Conditions of the Post-War Recovery of Ukraine's Economy. *Sci. innov.,* 19(5), 3–17. https://doi.org/10.15407/scine19.05.003

11. Берназюк, Я. (2025). Надра як об'єкт права власності Українського народу: огляд практики Верховного Суду. *Конституціоналіст*. https://constitutionalist.com.ua/nadra-iak-obiektamy-prava-vlasnosti-ukrainskoho-narodu-ohliad-praktyky-verkhovnoho-sudu

12. Про затвердження Методики визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 15.09.2022 № 366. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1337-22

13. Гірничий закон України: Закон України від 06.10.1999 № 1127-XIV. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-14

14. Козьяков, І.М., & Кірін, Р.С. (2011). Науково-практичний коментар Гірничого закону України. Нац. гірн. ун-т. Д.: НГУ, 504. https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_low/cgiirbis_64.exe ISBN 978-966-350-230-4

15. Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності: Закон України від 19.05.2011 № 3392-VI. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3392-17

16. Про нафту і газ: Закон України від 12.07.2001 № 2665-III. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2665-14

17. Кірін, Р.С. (2001). Поняття надр: еколого-правові аспекти. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Юридичні науки*, 44, 47–54.

18. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19

19. Про затвердження Порядку видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки: постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 № 1107. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1107-2011-%D0%BF

20. Кодекс України про надра: Закон України від 27.07.1994 № 132/94-ВР. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80

21. Кірін, Р.С. (2011). Історія гірничого права: навч. посіб. Дніпропетровськ: Державний ВНЗ "Національний гірничий університет", 246 с. ISBN 978-966-350-256-4

22. Про затвердження форм спеціального дозволу на користування надрами, граничних економічно обґрунтованих строків виконання робіт на ділянці надр (з урахуванням геологічних особливостей), основних видів робіт та форм заяв у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр: постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2023 № 353. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/353-2023-%D0%BF

23. Про внесення змін до примірних угод про умови користування надрами: наказ Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України від 12.12.2025 № 3053. https://me.gov.ua/view/59f595eb-9615-43f0-af5c-b22244806027